

magyarok nyelvileg és kulturálisan asszimilálódtak, b) a letelepedett szlovákok új helyükön "magyaros" nevet kaptak; c) a 19. sz. derekától (pl. nemesség adományozása, értelmiségivé válás) már névmagyarosítás is előfordul, mely a két világháború közötti időszakban már az iparoscsaládokat s néhol a parasztszaládokat is érintette. Vannak egészen kirívó névmagyarosítások. Pl. a már említett bükki szlovák falvakban a *Mátrai, Sztívós, Fekete* nevek mellett főként Bükkszentkereszten vannak *Csokonaiak, Hunyadiak, Kinizsiek, Petőfiék, Verbőcziek*.

6. Általánosan elterjedt családnevek. Természetesen a történeti háttérforrással rendelkező vezetékneveken kívül a hazai szlovákok között is vannak egészen "hétköznapi" nevek, amelyek a névadás általánosan elterjedt szokására utalnak. Nógrád megye területén pl. igen elterjedtek a ragadványnevek; sok a keresztnév-családi név: pl. *Adam, Achim, Benyo, Benyus, Franko, Gazso, Gregor, Gregus, Klement, Markus, Urban* stb. Igen színesek a különböző külső és belső emberi tulajdonságokra utaló nevek: *Malý – Velký, Cservenyák, Holecz, Pupák, Pupo, Bohatý, Gambár, Buchticska* stb.

7. Sajátos jelleget hordozó családnevek. Izgalmas kutatási témát jelenthetnének az olyan nevek, mint a *Huszár, Kuruc, Árenda, Szabados* stb. vagy az igen elterjedt délszláv (?) eredetű családnevek, mint a gyakori *Ivanics, Markovics, Palovics (Paulovics), Petrovics*; vagy kizárólag egy településen (de igen gyakori névként) előforduló nevek, mint pl. *Kossuth (Kosut)* Galgagyörkön vagy *Gyivicsan* Tótkomlóson.

Ezzel a rövid családi névfelsorolással s egyfajta csoportosítással talán sikerült érzékeltetnem, hogy egy, a 18. századi migrációs folyamatok során kialakult etnikai közösség(ek) komplex történeti, kulturológiai névvizsgálata új ismeretekkel gazdagíthatja a népmozgás mikéntjét, az emberi mentalitás s az új környezet alakulását, de hozzájárulhat a névadás, -választás szokásismeretéhez is.

GYIVICSÁN ANNA

"eez myt mondaaz myes twgyok"

"Emelje ez föl lelkeinket, hogy mi vagyunk a lámpafény ..." – Ez a Petőfi-idézet az egyik alappéldája az értelmezői mellékmondatok azon típusának, amelynek alaptagja (az értelmezett szó) a mutató névmás palatális alakja (RÁCZ: MMNy. 411, MondtEl. 241). Az effajta megítélés indoklása a következő: "A közelre mutató névmások ugyanis csak ritkán töltik be a tartalmatlan, a mellékmondat által kifejtett utalószó szerepét, hiszen az utalószó távolra mutató névmás szokott lenni. A közelre mutató névmás rendszerint az előzményekre mutat vissza, tartalmát onnan kapja, vagy esetleg a valamire történő, közvetlen,

konkrét rámutatásból, nem pedig a mellékmondattól. Utána – értelmezői helyzetben – a k á r ki is tehető egy távolra mutató névmás" (MMNy. 411 – az én kiemeléseimmal). A fenti megállapítás a leíró nyelvtenban l e h e t igaz, bár a megfogalmazás azt sejteti, hogy az alkalmazott kritériumok nem igazán megnyugtatóak (vö. még RÁ CZ: MNy. 53: 408–9; KÁ ROLY: uo. 413).

A korábbi nyelvtörténeti korszakokba (pl. a korai vagy kései ómagyar korba) tekintve azonban azt látjuk, hogy a mutató névmási, ill. a mutató névmási határozószói utalószó a tagmondategyütteseknek nem elhanyagolható részében palatális hangrendű, azaz közelre mutató névmás, vagy abból származik (vö. BERRÁ R, TörtMondt. 151, 164, 180; BERRÁ R egyébként az általános, tagadó és határozatlan névmásoknak utalószóként való felfogását is megengedi: uo. 152). A jelenség ómagyar kori elterjedt voltát bizonyítandó, álljanak itt példák a különféle mellékmondattípusok köréből! **Alanyi** mellékmondatok: KT.: "wylag^{noc} kezdetuital fugua? rohtonc e₃ nem levt wala. hug ſcu₃ lean. fiot ſciulheſſen! ſcu₃ ſegnec tukere. ti ſtan maradha ſſun! e ſ nekunc híyrunc benne ne leýe ſſen"; TihK. 6–7: "leg elſő es nagob parancolat ez: hog zereſők iſtenőnket"; ÉrsK. 454: "Ennek wtanna ymyg lewn eről Coſtwſ tanaczot tewn" (módhatározói utalószós formális főmondat); – **állítmányi** mellékmondatok: DebrK. 357: "az gonas nem egeb hanem ez: hog az el reitőt ... ſebnec remenſeget allata"; – **tárgyi** mellékmondatok: GuaryK. 32: "A₃ paharnoc me ſtor kedeg e₃t lata almaba, hog ... eg 3919 tū ... 3919t terqmtē"; NádK. 322: "ezt valloim hog ſokzor tevőlgettetelec tegőd"; ÉrsK. 462: "az remethee ottan ygy tewn hogy egy yrot thablat fel wen" (módhatározói utalószós formális főmondat); – **kötött határozói** mellékmondatok: LobkK. 336: "de mind ennek felette ezt banom es ezen ohaytok hogy semy yoth nem tettem"; DöbrK. 383: "Es ezen kerlec. hog ti zeremetek ... bővőllőn tvdomanban"; – **hasonlító határozói** mellékmondatok: DöbrK. 13: "Embört ennel incab nem zerethetec ammenere zeretem"; – **időhatározói** mellékmondatok: KazK. 67: "Mikoron ig ſirankoznek frater ieronimus az kalodaba: ezőn kőzbe pokolbely őrdőgh neky ielőnek"; DebrK. 191: "mikoron immar harmincz niolcz eztendeig e ſmeretlen maradot volna a zerzedben ennek utanna igen meg kezde korulnya"; – **módhatározói** mellékmondatok: KazK. 158: "hazaſſagra iğerne: de maga igh: hog az kyral fyaua: vneky tyz ... zyzeket uigaztala ſara kyldene"; DebrK. 50: "parančola ... a tizt tartoknak hogi ez őket rege ſtomba venneiek ygi eh kepen hog kiki mind oda menne a hol tamadot vala"; – **fokhatározói** mellékmondatok: WinkK. 347: "ylien nagh felseegh magaath jgh megh alazya hogh feen a faan figyon Ees hogh ez nagh fenossegh ygh megh homalyosoggeek ees megh setetwlyon hogh mydōngk ne tuggyak ... hogh o iſten"; SándK. 16: "mikenth az hegedő igon azzw fabol <inaltatik ezon keppen az ő testok ... igon el zaarrat uala"; – **okhatározói** mellékmondatok: GuaryK. 103: "igon nag bo_{33u} ſagot 3enued vala, e₃ert, hog mindon feriet halua lelic vala mellette"; DöbrK. 430: "penteket ez okaert boitolik Mert Iſraelnek fiai az napon iőttek ki az igeretnek földere"; – **célhatározói** mellékmondatok: WinkK. 183: "Een ebbe [!] zölettem ees erre igtem ez velagban hogh tanobizongoth teghiek az igassaagrol"; ÉrsK. 132: "ő menyben menetynek haloghataſa leen ez okaerth hogy az ő fel thamadaſanak

byzonsaagos woltha ... meg ereffwne" – jelzői mellékmondatok: ÉrsK. 521: "ez kwnek ees ymylienten thwlaydon faga wacyon hogy ő ygen fenős" stb. A példák számát természetesen a többszörösére lehetne szaporítani.

Amint az adatolásból is látható, csak alig van olyan mellékmondattípus, amelynek főmondatában ne áll(hat)na palatális utalószó. Talán ezek közé tartoznak az állapothatározói tagmondatgyüttesek, amelyekben egyébként is ritka az utalószóhasználat. A helyhatározói tagmondatgyüttesekben viszont a deixisnek van olyan nagy szerepe, hogy a főmondatbeli közelre mutató névmást nem tarthatjuk valódi utalószónak: DebrK. 504–5: "O aytatos lelek laas ymaran yth fyra fth ... holoth egyettel egy zyz megh marada: egy egheez orzagban.

Ami a palatális utalószók használatának megoszlását illeti, ez két szempontból vizsgálható. Egyrészt: különféle gyakorisággal kötődnek az egyes mellékmondattípusokhoz, ill. azok alfajaihoz. Így a kései ómagyarban jobbra az *ez* a szabályos a *hogy* kötőszós (tartalomkifejtő) alanyi tagmondatgyüttesekben. Ennek az az oka, hogy a predikatív viszony (mellékmondattal vagy mellékmondatokkal kifejezett) azonosító típusában az utalószók funkciómegoszlása éppen a palatális-veláris megkülönböztetésre épül, s a palatális utalószó általánosságban az alanyi mellékmondatra utal. Pl.: MünchK. 19vb: "Dè a· ki a· io földbè vèttètet | E3 a3 ki hal"l'a a3 igèt z è2ti" (alany mm.-főm.-állítmányi mm.). Jellegzetes továbbá a palatális utalószó a párhuzamos szerkesztésű nyomatékosító hasonlító mondatok körében: GuaryK. 52: "mert mikeppē a3 hold mindon lillagnac alatta vagon, ezonkeppē a3 tpeketos alazatos, mindon embornec labanac alatta fekjic" (vö. BERRÁR: NytudÉrt. 23 [1960]: 37–40). Ezekben az esetekben a palatális hangrendű mutató névmás anaforikus szerepe jut szóhoz, – ugyanakkor azonban gyakran kataforikus funkciójú. Ezt bizonyítja (az idézett példaanyagon kívül) gyakorisága a jórészt főmondat-mellékmondat sorrendű tárgyi tagmondatgyüttesekben, valamint az, hogy az utalószó és előtag nélküli vonatkozó kötőszó kapcsolatából tagmondathatár-eltolódással keletkezett kötőszó *e(z)* előtagú is lehet: ÉrsK. 460: "Emmyt tee thez meg fem te dolgod", 488: "eez myt mondaaz myes twgyok"; NádK. 266: "E miith irtam meghiuatlatlan irtam". (A kijelölő jelzői – névelői helyzetű – palatális főnévi mutató névmás kérdéseiről l. GALLASY: TNyt. 2/1: 752–5).

Másrészt: palatális utalószó szórványosan csaknem minden kódexben található. Használatuk azonban bizonyos kódexekben sűrűsödik: jellegzetesebb, mint másokban. Ezek közé tartoznak elsősorban a GuryK., a NádK., az ÉrsK., a DebrK. és a WinklK. Itt alkalmasint területi nyelvi megoszlásra, nyelvjárási jelenségre gondolhatunk. Nehéz probléma azonban annak a megállapítása, mely területeken lehetett jellemző az ómagyarban a palatális utalószók használata. Ismeretes a sok bizonytalanság a scriptorok személye, nyelvi hovatartozása, a kódexek lokalizációja körül. Van viszont egy jelenség, amely mindenképpen figyelmet érdemel. A palatális utalószókat kedvelő kódexek szövegei jórészt összefüggenek egymással, párhuzamos szövegrészeket tartalmaznak. Így a (dunántúlinak tartott) GuaryK. a NádK.-szel, a (talán veszprémi eredetű) WinklK. (vö. TARNAI, A magyar nyelvet írni kezdik. 249) a Debr., Nád. és ÉrsK.-szel. Elképzelhető, hogy ezen a szálon érdemes alaposabban vizsgálni. Továbbá: a területi nyelvi hovatartozás tisztázására ígéretesnek tűnik a

Középkori leveleink (Szerk. HEGEDÚS ATTILA, PAPP LAJOS. Bp., 1991. [1992]) teljes anyagának ilyen szempontú megváltása. Ez az anyag természeténél fogva (a levélírók személyének, nyelvi hovatartozásának ismert volta) sokkal direktebb fogódzót tud adni, mint rejtőzködő természetű kódexeink.

HAADER LEA

Az 1866-os földosztáskor készült onyesti névsor néhány tanulsága

A Kárpátok keleti lábánál, a Tázló, a Tatros, az Ojtoz és a Kászon vizének összefolyásánál található Onyest (Onești) nevű település, amelynek lakossága nagyobb részben katolikus, magyar. A falura az 1950-es években rátelepült az újonnan épült Gheorghiu Dej város, lakosságának jó részét odébb telepítették. 1990-ben a település neve ismét Onești lett, de a mesterségesen létrehozott város továbbra is megmaradt. Az egykori csángómagyar falu épen maradt része ma is ott éli városszéli életét az Ojtoz vize és a nagy, blokkokból álló város között.

Maga Onyest, ez a Báko (Bacău) megyei falu, Moldva legrégebb magyar települései közé tartozik. Első írásos említése 1436-ból való (Onești) s azóta folyamatosan jelen van a dokumentumokban.¹ A falu lakosságának magyar voltáról ugyan csak a XIX. századtól vannak adataink, de LUKÓ GÁBOR nagyon valószínűnek tartja, hogy már évszázadokkal azelőtt magyar lakosságú volt.² JERNEY JÁNOS 1851-ben már arról ír, hogy Onyest lakossága két csángó családot kivéve "mind székely származású, nyelvünket jól beszélő magyar".³ DOMOKOS PÁL PÉTER 1929-ben úgy találta, hogy Onyest lakóinak fele magyar.⁴

A szájhagyomány is tud arról, hogy 1811-ben egy Juráska nevű gróf (bojár) telepeseket hozott Onyestre Erdélyből. Mások is úgy hallották, hogy Nyújtódról és Lenhényből jöttek az onyestiek elődei. "Csépelni jöttek aztán itt maradtak." DOMOKOS PÁL PÉTER 1929-ben beszélt Onyest legöregebb emberével, aki úgy tudta, hogy dédapja Almásról, Háromszékből jött ki.⁵ Ez az ember 1842-ben született, dédapja tehát a XVIII. század utolsó negyedében jöhetett Kézdialmásról. Ugyancsak a szájhagyomány beszéli, hogy a XIX. század második felében magyar bíró volt Onyesten Mózsi P. Péter személyében. Írástudó ember volt, s ő készítette a régi jegyzőkönyvet az 1866-os földosztásról.

Ez a földosztáskor készült jegyzék, írásunk forrása. Az 1960-as évek második felében akadtam rá, az említett bíró egyik leszármazottjánál Onyest faluban. Nagy

¹Onyest történetéről bővebben HALÁSZ PÉTER: Onfalva (Onyest) helynevei. MND. 32 [1983]: 3–10.

²"Nincs okunk feltételezni, hogy e falu lakossága akkor (mármint 1436-ban – H. P.) oláh lett volna." LUKÓ GÁBOR: A moldvai csángók. 1936. 40.

³JERNEY JÁNOS Keleti utazása a magyarok őshazája kinyomozása végett 1. Pest, 1851. 200.

⁴DOMOKOS PÁL PÉTER: Moldvai magyarság. Bp., 1941. 132.

⁵Uo.